

THE RHETORICS OF IDENTITARY DISCOURSE VS. THE GLOBALIZATION

Daniela Dunca

**Assoc. Prof., PhD, Technical University of Cluj-Napoca, Baia Mare Northern
University Center**

Abstract: The discourse on identity has been dominating the socio-political rhetoric for over 200 years, starting with the French Revolution, during which nations like the French, Germans, Italians, Spanish have been consolidating in Europe. The new concept of „nation” signifies a community extended to the level of linguistic patterns, of ethnic relations, cultural inheritance, and geographic proximity. After the collapse of the Ottoman, Tsarist, and Austro-Hungarian Empires, the discourse on identity and the rediscovery of cultural identities would lead to the formation of new states: Greece, Serbia, Bulgaria, Romania, and Poland. In the discourse on identity, the concepts of nation, state, liberty, fraternity, equality, progress, history, patriotism, and, after 1918, the concept of national self-determination, appear consistently. The year 1989 has brought, in Eastern Europe and in the former USSR, the revival of the discourse on identity by relaunching the concepts of cultural, administrative, economic and territorial self-determination. Apart from the cultural phenomena of globalization, the discourse on identity develops in the entire Europe.

Keywords: rhetoric, discourse on identity, national self-determination, cultural self-determination, globalization.

Analiza retoricii discursului identitar impune o abordare pragmatică din perspectiva căreia se pot identifica originea, consecințele, autoritatea cu care este investită această formă de comunicare. Concepția pragmatică asupra limbajului și în general a comunicării, reia anumite preocupări ale retoricii tradiționale, punând în prim plan forța cuvintelor și caracterul activ al discursului. Din această perspectivă, discursul identitar nu se rezumă doar la logos, ci urmând tripticul aristotelic, el implică atât pathos-ul cât și

ethos-ul. Ca urmare, se are în vedere componenta acțională a discursului potrivit căreia limbajul mijlocește relațiile interumane, este utilizat în diferite contexte sociale, constituie modalitatea de a fi, de a înțelege, de a se înțelege a oamenilor, reprezintă maniera prin care se manifestă spiritul unei comunități.

Discursul identitar domină retorica social - politică de peste 200 de ani, odată cu Revoluția Franceză, când în Europa se consolidează națiunile franceză, germană, italiană, spaniolă, engleză. Noul concept de națiune semnifică o comunitate extinsă la nivelul tiparelor lingvistice, al relațiilor etnice, al moștenirii culturale și proximității geografice. Secolul al XVIII-lea este timpul în care fiecare țară în care se conturează o conștiință națională a urmărit să-și asigure, în primul rând, o existență individuală și o lege proprie care să-i asigure dezvoltarea. „În secolul al XVIII-lea există un naționalism englez care datează de mult timp; există un naționalism francez care se manifestă cu strălucire (...), un viu sentiment *d'italianità* care se află la originea renașterii politice: *Risorgimento-ul* începe încă din secolul al XVIII-lea”¹. Producția lirică germană de la jumătatea secolului al XVIII-lea „exprimă același sentiment deja național, care se afirmă pretutindeni și acest sentiment se va cristaliza în jurul lui Frederic al II-lea”².

Discursul identitar este prezent în poeme, ode, teatru, presa timpului, iar scopul său era accentuarea diferențelor în vederea conturării unui profil istoric, a unei conștiințe naționale care să confere unicitate, autenticitate și individualitate poporului respectiv. Retorica identitară îndemna la angajare politică și devenire istorică. *Libertate, egalitate, progres*, erau concepte fundamentale pe care se construia orice demers identitar (în toate variantele sale) în perioada modernă.

După prăbușirea Imperiilor Otoman, Țarist, Austro-Ungar, „în secolul al XIX-lea se proclamă principiul naționalităților, se afirmă naționalismele”³.

Redescoperirea identităților culturale va fi nucleul formării și afirmării unor state noi: Grecia, Serbia, Bulgaria, România, Polonia. În discursul identitar apar consecvent conceptele de *națiune, stat, libertate, fraternitate, egalitate, progres, istorie, patriotism*, la care se adaugă, după 1918 conceptul de *autodeterminare națională*.

Discursul identitar se inspiră din lunga tradiție a discursului politic. Ca urmare, forța cuvântului nu depinde doar de autoritatea celui care îl rostește, ea este tributară mai ales „capitalului” simbolic acumulat de comunitate. Conturarea identității naționale

¹ Paul Hazard, *Gândirea europeană în sec. al VIII-lea*, Editura Univers, București, 1981, pp. 431-433.

² *Ibidem*, p. 436.

³ *Ibidem*, p. 429.

presupune cunoașterea semnificației termenilor atât de creatorii discursului, cât și de cei cărora se adresează. Textele literare și istorice care transmit imaginea identitară nu sunt doar referențiale (având ca scop descrierea realității), ele ajung să construiască această realitate, să determine acțiunea în scopul afirmării supremației naționale.

Sursa autorității discursului identitar, care persuadează prin susținerile sale, se situează mai sus de semnatarul său, într-un loc apropiat de „adevărul”⁴ care trebuie proclamat. Textul acestui tip de discurs evocă și revendică mai întâi tradiția. Discursul identitar nu este unul circumstanțial, produsul izolat al unor întâmplări; el este rezultatul unor reflecții care durează de secole, fiind susținut de generații întregi care promovează valorile specific naționale. În felul acesta el urmează și trasează o direcție fundamentală pentru existența unei națiuni, având mai degrabă un rol performativ decât unul constatativ. Ca urmare discursul identitar îndeplinește mai ales funcția de *relație a comunicării* decât aceea de *transmitere de informații*. (Roman Jakobson) „Conceptul postmodern și globalizant al comunicării consideră drept trăsătură conceptuală primordială, nu transmiterea de informații, ci construirea de relații”⁵.

Privit din această perspectivă, discursul identitar excelează în câmpul „acțiunii și organizării”⁶, generând identitatea ca pe un loc comun în care se regăsesc membrii unei nații. El „povestește” o istorie pe care ascultătorul o cunoaște și cu care se identifică. Acest aspect îi conferă legitimitate și credibilitate.

Ca orice discurs retoric și cel identitar face apel la construcția rațională, la aspectele formale, dar și la expresivitatea limbajului, la toate procedeele retorice (povestea moralizatoare, parabola, alegoria, antiteza, comparația, metafora, metonimia, ironia etc). Departe de libertatea limbajului cotidian care permite să se spună aici și acum ceea ce se vede, se vrea, se place sau se detestă, discursul identitar apelează la procedee specifice de structurare a textelor și conținutului. Rămân în istoria retoricii, exemple celebre de exordiu, narațiune, argumentare sau perorație, extrase din discursuri identitare ale secolelor XIX – XX.

Anul 1989 aduce în Europa de Est și fosta URSS renașterea discursului identitar prin relansarea conceptelor de *autodeterminare culturală, administrativă și teritorială*,

⁴ Gilbert Rist (coord.), *Les mots du pouvoir. Sens et non-sens de la rhétorique internationale*, PUF, Paris, 2002, p. 121.

⁵ Aurel Codoban, *Imperiul comunicării: Corp, imagine, relaționare*, Editura Idea Design and Print, Cluj, 2011, p. 46.

⁶ *Idem*.

democratizare și liberalizare. „Reprimarea manifestării politice și stagnarea economică au dat naștere la anumite culturi politice ale opoziției (...), care au luat forma limbajului democratic, cu trimitere la drepturile cetățenești și cu urme de rezistență de tip naționalist față de dominația sovietică”⁷. În acest caz, „principalii actanți au fost oamenii, poporul, care s-au ridicat la luptă împotriva statului, împotriva sistemului birocratic oficial și a elitei de partid, care erau denumiți, simplu, ei”⁸. Discursul identitar se manifestă mai degrabă sub forma unei „culturi de opoziție”⁹ structurată antitetic în raport cu statul comunist de proveniență sovietică, ca o „contraideologie”¹⁰ în opoziție cu ideologia comunistă de tip stalinist și apoi leninist.

Egalitate, dreptate socială, suveranitate internă și externă erau termenii care populau discursul politic specific anului 1989 din toată Europa de Est. Discursul identitar face referire și la *autodeterminarea teritorială* deoarece „în anii 1939-1940, Uniunea Sovietică a încorporat în teritoriul statelor baltice, precum și însemnate porțiuni din teritoriul Poloniei și României. În anul 1944, Uniunea Sovietică consfințește aceste anexiuni și procedează la altele noi, în detrimentul Cehoslovaciei și Ungariei”¹¹. Manifestarea identității naționale semnifică în felul acesta eliberarea acestor teritorii. De aceea, discursul identitar este construit pe structura antitezei, conturând opoziția, chiar antagonismul față de statul invadator.

Discursul identitar al anilor '90 face apel la instaurarea democrației, ca singură formă de guvernare ce presupune „implementarea *autodeterminării poporului*”¹² (înțeles ca ansamblul de cetățeni liberi și egali în drepturi) care este posibilă numai prin stabilirea drepturilor sale. Identitatea și demnitatea națională se reformulează prin apelul la drepturile omului și libertatea individuală. Discursul autoritar din anii '80 a cunoscut o metamorfoză semantică majoră în cursul anilor '90. Această metamorfoză, mereu actualizată, caută să impună un discurs cât mai consensual politic, debarasat de orice referire la conflict¹³. În ultimii ani, asistăm astfel la o îmbogățire conceptuală a retoricii internaționale cu termeni adecvați cum ar fi *coeziune socială, incluziune, integrare*.

⁷ John Foran (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 216.

⁸ *Ibidem*, p. 217.

⁹ *Idem*.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ Jakub Karpinski, *ABC-ul democrației*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 60.

¹² Antoine Artous, *Démocratie citoyenneté émancipation*, Edition Syllepse, Paris, 2010, p. 141.

¹³ Gilbert Rist (coord.), *op.cit.*, p. 102.

Discursul identitar se află în fața unei noi provocări la începutul anilor '90, perioadă care deschide o „nouă eră” a cooperării internaționale. Sfârșitul „războiului rece” și a conflictelor ideologice marchează conștientizarea unității fundamentale a umanității și a interdependenței tuturor țărilor și popoarelor într-o lume în care oportunitățile și riscurile ignoră frontierele¹⁴. Lumea în care trăim este din ce în ce mai globalizată „frontierele dispar progresiv, companiile fuzionează (...), noua tehnologie avansează continuu, programele de schimburi de studenți devin din ce în ce mai populare (...), lumea devine din ce în ce mai mică”¹⁵. Ca urmare, mondializarea conferă țărilor posibilități imense de dezvoltare, oferindu-le mijloace avansate de a utiliza cunoștințele mondiale, tehnologii performante, acces mai facil la piețele mondiale.

În această dinamică a lumii contemporane, popoarele sunt chemate să participe la „o nouă strategie de dezvoltare”. „Căderea Zidului Berlinului simbolizează eșecul căilor alternative la dezvoltarea capitalistă și superioritatea economiei de piață”¹⁶, eficacitatea economică, inovarea tehnologică și ameliorarea nivelului de trai.

Pornind de la constatarea eșecului istoric al sistemului socialist, noul discurs hegemonic promite tuturor țărilor posibilitatea unei creșteri durabile și a progresului uman „cu condiția adaptării la normele economiei mondializate, în termenii competitivității și flexibilității”¹⁷. Utopia globalitară a discursului neoliberal din ultimele decenii, idealizează necesitatea convergenței în cadrul procesului de integrare, excluzând ca „nerezonabili” factorii de conflict între participanții la economia mondială (fie între diferitele zone de pe glob, fie între grupuri sociale). Ca urmare, refuzarea integrării sau încetinirea acestui proces nu reprezintă decât „o demonstrație de barbarie, de arhaism sau chiar de conservatorism social și economic nefast”¹⁸.

Imixtiunea capitalismului mondial în sfera politicii internaționale și naționale constituie un pericol la adresa destinului colectivităților umane și provoacă o profundă nemulțumire socială în centrul căreia stă sentimentul de deposedare și vulnerabilizare a indivizilor în fața unei logici globale în care ordinea mondială nu le acordă nici o putere. De aceea, miza luptei actuale este democratizarea suveranității mondiale cu scopul reorientării proceselor de dezvoltare multiformă în beneficiul popoarelor. Noua ordine

¹⁴ *Idem.*

¹⁵ *Simona-Mirela Miculescu, Relațiile publice din perspectivă internațională, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 45.*

¹⁶ *Gilbert Rist (coord.), op.cit., p. 117.*

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ *Ibidem, p.118.*

internațională caracterizată prin dispariția unei amenințări majore (blocul socialist) trebuie să facă față însă, altor amenințări (Irak, Kosovo, Bosnia, Siria) care se cer gestionate în numele dreptului internațional de intervenție.

Optimismul neoliberalismului cu privire la apărarea libertăților individuale în condițiile dezvoltării mondializate a economiei, trebuie să aibă în vedere în primul rând, rolul statului și al societății în conferirea acestor libertăți¹⁹.

În acest context, discursul identitar (literatură, filosofie, ideologie) are în centrul său interogațiile cu privire la soarta culturilor naționale. Mai sunt modelele culturale ferme și durabile în condițiile în care ritmul schimbător este tot mai rapid? „Extinderea, intensitatea, viteza și volumul uriaș al comunicării culturale la nivel global, sunt incontestabile. Răspândirea globală a radioului, internetului, a sateliților și tehnologiilor digitale a făcut comunicarea instantanee perfect posibilă”²⁰.

Interacțiunea oamenilor care aparțin unor culturi diferite are însă un dublu efect: fie un grad de comunicare și acceptare ridicat, fie apariția animozităților și conflictelor. Conflictele culturale pot apărea chiar în interiorul aceluiași stat; de aceea politica identitară este completată cu politica minoritară. Dacă orizontul politicii identitare îl constituie problema diferenței (a dreptului la diferență), cel al politicii minoritare îl constituie apelul la egalitate²¹.

Ca urmare, discursul identitar actual are ca scop lămurirea unor concepte ca *multiculturalism* și *comunicare interculturală*, *etnocentrismul*, *individualismul* sau *colectivismul*, *identitatea* sau *diferența*. Aceste concepte, care desemnează realități specifice secolului XXI, conturează conținutul unei teme fundamentale pentru existența unui popor – *identitatea națională*.

BIBLIOGRAFIE

Arendt, Hannah, *Condition de l'homme moderne*, Edition Calmann – Levy, Paris, 1961 et 1983

Artous, Antoine, *Démocratie citoyenneté émancipation*, Edition Syllepse, Paris, 2010

Codoban, Aurel, *Imperiul comunicării: Corp, imagine, relaționare*, Editura Idea Design and Print, Cluj, 2011

¹⁹ Hannah Arendt, *Condition de l'homme moderne*, Edition Calmann – Levy, 1961 et 1983, p. 109.

²⁰ Simona-Mirela Miculescu, *op.cit.*, p. 40.

²¹ Antoine Artous, *op.cit.*, p. 128.

- Foran, John (coord.), *Teoretizarea revoluțiilor*, Editura Polirom, Iași, 2004,
- Hazard, Paul, *Gândirea europeană în sec. al VIII-lea*, Editura Univers, București, 1981
- Karpinski, Jakub, *ABC-ul democrației*, Editura Humanitas, București, 1993
- Miculescu, Simona – Mirela, *Relațiile publice din perspectivă internațională*, Editura Polirom, Iași, 2006
- Rist, Gilbert (coord.), *Les mots du pouvoir. Sens et non-sens de la rhétorique internationale*, PUF, Paris, 2002